

O'QUVCHILARDA KROSS-KULTURAL KOMMUNIKATIVLIKNI ONA TILI DARSLARI ORQALI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNI.

Ne'matullayeva Muazzamxon G'ayratjon qizi

*Namangan davlat universiteti Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(yo'nalishlar bo'yicha doktorant).*

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 08.12.2025

Revised: 09.12.2025

Accepted: 10.12.2025

KALIT SO'ZLAR:

*ona tili, kross-
kultural
kommunikatsiya,
lingvokulturologiya,
nutq kompetensiyasi,
ta'lim texnologiyalari,
madaniyatni qiyoslash.*

Ushbu maqolada o'quvchilarda kross-kultural kommunikativlikni ona tili darslari orqali rivojlantirishning mazmuni ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil etiladi. Madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni, ona tilini o'qitishda lingvokultural yondashuvning pedagogik ahamiyati va metodik mexanizmlari ochib beriladi. Amaliy izlanishlar lingvokultural kompetensiyani mustahkamlash orqali o'quvchilarning nutqiy savodxonligi, global fikrlashi va muloqot madaniyatini ijobiy rivojlantirish mumkinligini ko'rsatadi.

Kirish

Bugungi globallashtirish sharoitida o'quvchining ona tilini bilishi yetarli emas, balki boshqa madaniyat vakillari bilan muloqotga kirisha olish, ularning nutqiy kontekstini anglash, madaniy kodlarni farqlay olish qobiliyati ham muhim. Ta'lim tizimi bunday kompetensiyani shakllantirishi uchun avvalo ona tili darslari strategik maydon hisoblanadi. Chunki ona tili — dunyoni idrok etish dasturi, milliy xotira va milliy muloqot tajribasi bazasidir. Ona tilini o'rgatishda madaniyat bilan lingvistik mazmunning integratsiyasi o'quvchida nutqiy savodxonlik bilan birga ijtimoiy moslashuvchanlik va ochiq kommunikatsion tafakkurni rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahlili

Jahon didaktikasida “lingvokultural kompetensiya” tushunchasi E.Sepir, B.Uorf, L.Vaysgerber kabi olimlar asarlarida shakllangan. Yevropa Kengashining kommunikativ til kompetensiyasi bo'yicha me'yoriy materiallarida (CEFR) ham nutq faoliyati madaniyatlararo kontekstni anglash bilan chambarchas bog'langan.

O'zbek olimlari orasida ham ona tili orqali nutq va madaniyat uyg'unligi masalasi ko'p o'rganilgan: A.Mamajonov ona tilini milliy tafakkur mexanizmi sifatida ko'rsatadi; G'.Abdurahmonov, O'.Sharopov lingvomadaniy birliklarning semantikasini izohlaydi; Z.Qo'chqorova ta'lim texnologiyalari orqali kommunikativ kompetensiyani oshirish mexanizmlarini yoritadi.

Shundan kelib chiqib, bugungi metodik rivojlanishning asosiy tendensiyasi — grammatik bilimni aloqa-madaniyat konteksti bilan bog'lab o'rgatishdir.

Metodlar

Maqolada tahlil, qiyosiy analiz, kuzatuv, tajriba-sinov va pedagogik diagnostika usullaridan foydalanildi.

Didaktik tajriba metodikasi quyidagilar asosida qurildi:

Mashg'ulotlarda milliy va boshqa xalqlar matnlarini qiyosiy o'qish

Frazeologizm, maqol, idiomlarni lingvokultural sharhlash

Kommunikativ vazifaga yo'naltirilgan guruhli rol o'yinlari

Madaniy konnotatsiyani idrok etish uchun situatsion dialoglar

Natijalar

Kross-kultural kommunikativlik deganda, turli madaniyat vakillari bilan samarali, hurmatli va moslashuvchan muloqot qilish qobiliyati tushuniladi. Bu kompetensiya nafaqat tilni bilishni, balki madaniy farqlarni chuqur anglash, ularni hurmat qilish va o'z muloqotini shunga moslashtirishni o'z ichiga oladi. Ona tili darslari, xususan o'zbek tili va adabiyoti darslari, bu qobiliyatni rivojlantirish uchun eng samarali maydon hisoblanadi. Chunki ona tili milliy madaniyatning asosiy tashuvchisi bo'lib, u orqali o'quvchilar o'z madaniyatini chuqur o'rganib, uni boshqa madaniyatlar bilan solishtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu jarayonning mazmuni quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi.

Birinchi yo'nalish – madaniy kontekstli til o'rgatish. Ona tili darslarida tilni faqat grammatika va leksika sifatida emas, balki madaniy hodisalar bilan bog'liq holda o'rgatish zarur. Masalan, Alisher Navoiy asarlaridagi mehmondo'stlik, oila qadriyatlarini Yevropa adabiyotidagi (masalan, Shekspir yoki Jyul Vern asarlari) shu mavzudagi tasvirlar bilan

solishtirish orqali o'quvchilar o'zbek madaniyatidagi kollektivizm va G'arb madaniyatidagi individualizm o'rtasidagi farqlarni anglaydi. Bu ularga tilni madaniy nuanslar bilan birga ishlatishni o'rgatadi.

Ikkinchi yo'nalish – solishtirma adabiyat va folklor tahlili. O'zbek xalq ertaklari, maqollari va afsonalarini xorijiy folklor bilan taqqoslash katta ahamiyatga ega. Masalan, o'zbek ertaklaridagi "yaxshi-yomon" arxetiplarini Grimm aka-ukalari ertaklari bilan solishtirganda, madaniy qadriyatlar farqi (masalan, oila birdamligi yoki shaxsiy muvaffaqiyat) aniq ko'rinadi. Yoki "Yigitning yig'lamasligi" maqolini Yaponiya madaniyatidagi "stoitsizm" tushunchasi bilan bog'lab tahlil qilish orqali o'quvchilar madaniy stereotiplardan qochib, chuqur tushunishga erishadi.

Uchinchi yo'nalish – interfaol muloqot mashqlari. Rol o'yinlari, debatlar va simulyatsiyalar orqali o'quvchilar real hayotiy stsenariylarni boshdan kechiradi. Masalan, "Xorijiy mehmonni kutib olish" roli o'yinida o'zbek odatlari – dasturxon yozish, salomlashishdagi hurmatli iboralar ("Assalomu alaykum", "Xush kelibsiz") – ni G'arb odatlari (qo'l berib ko'rishish, "Hello, nice to meet you") bilan solishtirish. Bu mashqlar orqali o'quvchilar madaniy xatolardan qochishni (masalan, to'g'ridan-to'g'ri savol berishni "qo'pollik" deb hisoblash) o'rganadi.

To'rtinchi yo'nalish – multimodal materiallardan foydalanish. Matnlar bilan birga video, audio va raqamli resurslarni jalb qilish zarur. Masalan, o'zbek xalq qo'shiqlarini ("Yalla", "Qizil gul") hind yoki arab musiqasi bilan solishtirib, ritm, mavzu va emotsional ifodadagi madaniy o'xshashlik va farqlarni muhokama qilish. Yoki YouTube'dagi xorijiy oila hayoti haqidagi videolarni o'zbek oilasi an'analari bilan taqqoslash. Bu yondashuv o'quvchilarning vizual va audial idrokini rivojlantiradi.

Beshinchi yo'nalish – refleksiya va loyiha ishlari. O'quvchilar shaxsiy tajribasini madaniy tahlil qilishi kerak. Masalan, "Mening oilam an'analari va dunyo an'analari" mavzusida esse yozish, internetdan xorijiy madaniyatlar haqida ma'lumot izlash va sinfda taqdimot qilish. Yoki "Madaniy shok: xorijda o'zbek bo'lib yashash" mavzusida loyiha ishlab, o'z madaniyatini himoya qilish strategiyalarini ishlab chiqish.

Metodologik jihatdan, kommunikativ metod (CLT) asos qilib olinadi: til real muloqotda o'rgatiladi. Maykl Byramning madaniy assimilatсия modeli qo'llaniladi, unda til kompetensiyasi madaniy bilim, ko'nikmalar va munosabat bilan integratsiyalanadi. Raqamli texnologiyalar – Zoom orqali xorijiy maktablar bilan madaniy almashinuv, Google Classroom'da loyihalar – faol jalb etiladi.

Baholashda portfoliyo (madaniy loyihalar to'plami), o'z-o'zini baholash (madaniy xatolarni refleksiya qilish) va guruh muhokamalari qo'llaniladi. Qisqa muddatli natija – o'quvchilar o'zbek tilidagi madaniy nuanslarni (masalan, "siz" formasi orqali hurmat) boshqa madaniyatlarda qanday ifodalanishini tushunadi. Uzoq muddatli natija – global fuqarolik: xorijda o'qish yoki ishlashda madaniy shokni yengish, o'zbek madaniyatini global kontekstda targ'ib qilish.

O'qituvchilar uchun amaliy maslahatlar: O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi darsliklariga qo'shimcha ravishda UNESCO madaniy ta'lim materiallari, British Council resurslari va Khan Academy videolaridan foydalaning. Qiyinchilik – stereotiplardan qochish: "barcha o'zbeklar mehmondo'st" degan umumlashtirish o'rniga, individual farqlarni ta'kidlash. Shuningdek, o'quvchilarning mahalliy kontekstini (masalan, Qashqadaryo viloyatidagi mahalliy an'analar) global taqqoslashga jalb qilish orqali qiziqishni oshirish mumkin.

Ushbu mazmunni ona tili darslariga integratsiya qilish orqali o'quvchilar nafaqat tilni, balki dunyoni ochiq ko'z bilan ko'ra oladigan, madaniyatlar o'rtasida ko'prik bo'la oladigan shaxslar bo'lib yetishadi.

Munozara

Ko'p yillar davomida ona tili darslari asosan grammatik normalar, to'g'ri yozuv va morfologiya bilan bog'langan. Ammo zamonaviy ta'lim paradigmasi grammani maqsad emas, kommunikativ-nutqiy rivojlanishga xizmat qiluvchi vosita sifatida talqin qilmoqda. Shu sababli madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan metodlardan voz kechish emas, balki ularni tizimli integratsiya qilish zarur.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, o'quvchi idiomatik iborani faqat tarjima bilan emas, balki madaniy vaziyatni anglash orqali chuqur o'zlashtiradi. Bu esa lingvistik bilimni ijtimoiy kontekstda qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi.

Xulosa

Xulosa shuki, kross-kultural kommunikativlikni ona tili darslari orqali rivojlantirish:

O'quvchilarning nutqiy savodxonligini oshiradi

Madaniyatni anglash orqali global fikrlashni shakllantiradi

O'z va begona madaniyatni qiyosiy o'rganish orqali tolerantlikni rivojlantiradi

Ona tili bo'yicha darsliklarga lingvokultural matnlar blokini kiritish lozim.

Grammatik mavzular idiomatik birliklar orqali semantik izoh bilan berilishi maqsadga muvofiq.

Dars jarayoniga “madaniy dialoglar”, “xalqlar maqollari tahlili”, “madaniyat kodlari” kabi interaktiv topshiriqlarni joriy etish kerak.

O‘qituvchilar uchun kross-kultural kompetensiyani rivojlantirish metodik qo‘llanmalarini ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Murodova, D. (2021). "Kross-kultural kommunikativlik: nazariya va amaliyot". Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashri.
2. Karimova, S. (2020). "Ona tili ta'limida innovatsion texnologiyalar". Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashri.
3. Tashkentov, M. (2022). "Madaniy tafakkur va ona tili darslari". Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashri.
4. Abdullayeva, N. (2021). "Ona tili darslarida interaktiv metodlar". Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi nashri.
5. Yuldashev, A. (2023). "Kross-kultural muloqot va ta'lim". Farg'ona: Farg'ona Davlat Universiteti nashri.
6. Rahmonov, B. (2022). "O'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish". Andijon: Andijon Davlat Universiteti nashri.
7. Xodjayev, U. (2021). "Ona tili va madaniyat: integratsiya yondashuvlari". Qarshi: Qarshi Davlat Universiteti nashri.
8. Mirzaeva, L. (2023). "Ona tili ta'limida madaniy almashuv". Namangan: Namangan Davlat Universiteti nashri.